

Trí tuệ nhân tạo và những thách thức pháp lý

Lưu Minh Sang, Trần Đức Thành

Khoa Luật, Trường Đại học Kinh tế - Luật
Đại học Quốc gia TP Hồ Chí Minh

Trí tuệ nhân tạo (AI) đang được xem là một động lực cho sự phát triển kinh tế tại Việt Nam. Tuy nhiên, bên cạnh những lợi thế mà AI mang lại là những thách thức xã hội và pháp lý. Bài viết tập trung phân tích những thách thức pháp lý gắn liền với AI tại Việt Nam và đưa ra một số khuyến nghị liên quan đến hoạt động nghiên cứu lập pháp.

AI và sự phát triển ở Việt Nam

Thuật ngữ AI (Artificial intelligence) đang ngày càng trở nên phổ biến trong nhiều lĩnh vực. Dưới góc độ nghiên cứu triển khai, các khu vực chính của AI là hệ thống chuyên gia, người máy, hệ thống thị giác máy, hệ thống xử lý ngôn ngữ tự nhiên, hệ thống học và mạng nơ-ron¹. AI được triển khai dưới dạng gói phần mềm (nền tảng ảo, bot trò chuyện, chương trình...) hoặc lập trình (robot, drone...) như một công cụ cho các mục tiêu cụ thể được đặt ra trong khuôn khổ của các quan hệ pháp lý được hình thành bởi các thực thể pháp lý².

¹<http://tapchicongthuong.vn/bai-viet/tri-tue-nhan-tao-trong-thoi-dai-so-boi-can-h-the-gioi-va-lien-he-voi-viet-nam-55038.htm>, truy cập ngày 14/5/2020.

²A. Atabekov, O. Yastrebov (2018), "Legal Status of Artificial Intelligence Across Countries: Legislation on the Move", *European Research Studies Journal*, XXI(4), pp.773-782.

Như vậy có thể thấy rằng, AI được triển khai dưới dạng hệ thống dữ liệu (hệ thống AI), sau đó được ứng dụng dưới hình thức là những thực thể vô hình dạng phần mềm hay thực thể hữu hình dạng vật liệu. AI đã được ứng dụng vào một loạt lĩnh vực như: chăm sóc sức khỏe, giáo dục, kinh doanh, pháp lý, tài chính - ngân hàng, giao thông vận tải, sản xuất, dịch vụ.

Tại Việt Nam, AI được nhắc đến nhiều trong những năm gần đây và được xem như một động lực quan trọng cho định hướng phát triển kinh tế - xã hội. Minh chứng là, các công trình nghiên cứu và các sản phẩm, thực thể gắn liền với AI xuất hiện ngày càng nhiều³. Chính phủ đã nhận định AI sẽ là công nghệ có

³<https://www.most.gov.vn/vn/tin-tuc/16532/ngay-hoi-tri-tue-nhan-tao-viet-nam--huong-den-xay-dung-cong-dong-ai-viet-nam-lon-manh.aspx>, truy cập ngày 18/5/2020.

tính đột phá trong 10 năm tới; đồng thời xác định đây sẽ là "mũi nhọn" cần được triển khai nghiên cứu nhằm tận dụng những cơ hội mà cuộc Cách mạng công nghiệp 4.0 mang lại⁴. Chính phủ cũng đã xây dựng chiến lược quốc gia về Cách mạng công nghiệp 4.0 với việc ưu tiên phát triển AI thông qua nhiều nhóm chính sách. Trong đó, nguồn nhân lực được ưu tiên, như đào tạo AI bậc đại học, hỗ trợ khu vực doanh nghiệp ứng dụng AI, ưu tiên đầu tư cho AI thông qua các quỹ, trung tâm đổi mới sáng tạo⁵.

Nhưng cần phải lưu ý rằng, ngoài những chính sách phát triển

⁴<https://www.most.gov.vn/vn/tin-tuc/16538/tri-tue-nhan-tao-se-la-mui-nhon-cho-cach-mang-cong-nghiep-4-0-cua-viet-nam.aspx>, truy cập ngày 18/5/2020.

⁵<http://baochinhphu.vn/Khoa-hoc-Cong-nghe/Chien-luoc-quoc-gia-ve-Cach-mang-cong-nghiep-lan-thu-tu-den-nam-2030/394217.vgp>, truy cập ngày 18/5/2020.

AI cần phải xây dựng một cơ chế nhằm chống lại những tác động tiêu cực của AI. Bởi lẽ, những thách thức và rủi ro về xã hội và pháp lý là luôn tiềm tàng, khi bùng phát thì rất khó kiểm soát.

Những thách thức pháp lý đặt ra

Độ trễ của hệ thống pháp luật

Rất nhiều nghiên cứu đã cho thấy, AI mang đến nhiều cơ hội nhưng kèm theo đó là hàng loạt thách thức không dễ để giải quyết. Trong đó, đặc biệt quan trọng là thách thức về xã hội và pháp lý⁶. Điều gì sẽ xảy ra khi một thực thể mang AI thực hiện các hành vi gây hại cho con người? việc xác định tư cách pháp lý sẽ ra sao? hay một khi AI tham gia vào các quan hệ xã hội làm phát sinh các vấn đề pháp lý thì sẽ được điều chỉnh như thế nào? Đây là những câu hỏi được đặt ra đối với các nhà lập pháp.

Trên bình diện quốc tế, thách thức pháp lý đối với AI luôn là vấn đề mà các chính phủ và giới học giả quan tâm bên cạnh việc nghiên cứu phát triển và ứng dụng AI. Nhiều nước trên thế giới đã bắt đầu tiến hành nghiên cứu và có những bước đi đáng kể trong việc xây dựng khung pháp lý điều chỉnh các quan hệ xã hội liên quan đến AI⁷. Tuy nhiên, vấn đề này lại chưa được quan tâm đúng mức tại Việt Nam. Hệ thống pháp luật Việt Nam vẫn đang ở trạng thái điều chỉnh các quan hệ xã hội truyền thống liên quan đến thể nhân, pháp nhân, tổ chức không có tư cách pháp nhân. Không gian pháp lý dành cho các quan hệ pháp luật có sự tham gia của công nghệ còn hạn hẹp. Do

đó, nếu các vấn đề liên quan đến AI xuất hiện, thì sự lúng túng trong việc điều chỉnh các vấn đề đó cũng bắt đầu. Điều này cho thấy, chúng ta đang có những sự chậm trễ nhất định với xu hướng thế giới trong việc chuẩn bị những giải pháp, kịch bản cụ thể dành cho viễn cảnh AI phát triển mạnh tại Việt Nam. Vì thế, xây dựng các quy định pháp lý điều chỉnh các vấn đề về AI là hết sức cần thiết, phù hợp với bức tranh toàn cầu cũng như nhu cầu và thực tế phát triển AI tại Việt Nam.

Tư cách pháp lý của AI và thực thể mang AI

Để có thể có những giải pháp tối ưu từ những thách thức pháp lý mà AI đặt ra, trước hết, cần xác định được tư cách pháp lý của AI. Tuy vậy, cần hiểu rõ rằng, thuật ngữ AI được định nghĩa như một lĩnh vực, do đó việc xác định tư cách pháp lý phải được đặt trên những công nghệ về AI hoặc thực thể mang AI. Như đã phân tích, công nghệ AI có thể tồn tại trong những hệ thống dữ liệu (chương trình máy tính, chat bot, phần mềm...) mang tính vô hình và cũng có thể được mang bởi một thực thể hữu hình hay còn gọi là các tác tử thông minh như robot hay xe tự lái.

Hiện tại, có hai cách tiếp cận về tư cách pháp lý của AI như sau: (1) AI là một đối tượng của pháp luật, một số thực thể hữu hình có gắn AI như robot có thể được xem xét có quyền như con người, tuy nhiên số lượng quốc gia theo cách tiếp cận này rất ít; (2) AI là một đối tượng riêng biệt trong pháp luật và được kiểm soát bởi những quy định đặc biệt, các thực thể mang AI không được công nhận có quyền như một con người, bản chất là một tài sản, công cụ, hay sản phẩm (pháp luật chỉ quy định AI là một đối tượng được kiểm soát đặc biệt và có những quy định dành riêng để điều chỉnh các

vấn đề phát sinh liên quan đến AI)⁸.

Ở Việt Nam, chưa có một cách tiếp cận nào rõ ràng cho AI hay những thực thể mang AI. Việc này có thể là một thách thức trong quá trình vận dụng pháp luật điều chỉnh. Pháp luật Việt Nam quy định chủ thể phải là cá nhân hoặc tổ chức, do vậy sẽ là không thể nếu chúng ta xác định tư cách pháp lý của AI cũng như những thực thể mang AI là những chủ thể trong pháp luật, có quyền như một con người. Theo chúng tôi, khi xây dựng quy định pháp luật để điều chỉnh các vấn đề pháp lý phát sinh liên quan đến AI, chúng ta có thể tiếp cận theo cách thứ (2), không cố gắng xác định tư cách pháp lý của AI, mà tập trung vào định nghĩa của AI và các vấn đề phát sinh. Còn đối với thực thể mang AI cần có quy định rõ đến việc xác định bản chất của những thực thể đó.

Quyền sở hữu trí tuệ

Từ năm 2019, Tổ chức Sở hữu trí tuệ thế giới (WIPO) đã bắt đầu thảo luận các ảnh hưởng của AI tới hệ thống sở hữu trí tuệ. Trong đó, WIPO đã định hình một vài vấn đề nổi cộm và kêu gọi các quốc gia cùng tham gia thảo luận cho ý kiến, cụ thể là: (1) Việc quy định loại công nghệ AI nào là đối tượng được bảo hộ sáng chế; (2) Cách diễn giải và áp dụng ba tiêu chí đánh giá khả năng bảo hộ sáng chế khi thẩm định công nghệ AI; (3) Có nên sửa đổi, bổ sung pháp luật sáng chế để phù hợp với đặc điểm riêng biệt của công nghệ AI hay không⁹.

Bên cạnh đó, vấn đề về quyền sở hữu trí tuệ đối với những tác phẩm, sáng chế do AI tạo ra cũng tạo nên những thách thức pháp lý. Cuối

⁶Xem thêm: M. Perc, M. Ozer, J. Hojnik (2019), "Social and juristic challenges of artificial intelligence", *Palgrave Commun.*, 5(61), <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0278-x>.

⁷A. Atabekov và O. Yastrebov (2018), tldd.

⁸A. Atabekov, O. Yastrebov (2018), tldd.

⁹<https://www.most.gov.vn/vn/tin-tuc/17709/mot-so-tac-dong-cua-cong-nghe-tri-tue-nhan-tao-toi-he-thong-bao-ho-sang-che.aspx>, truy cập ngày 16/5/2020.

năm 2019, Cơ quan Sáng chế châu Âu (EPO) đã nhận được đơn đăng ký sáng chế (số EP3564144) dành cho hộp đựng thực phẩm do thực thể AI tên là Dabus sáng tạo ra. Người nộp đơn đăng ký sáng chế là TS Stephen Thaler - người tạo ra Dabus¹⁰. Mặc dù giải pháp kỹ thuật này đáp ứng đủ các điều kiện bảo hộ sáng chế, tuy nhiên căn cứ theo Điều 58 Công ước Sáng chế châu Âu quy định tác giả sáng chế phải là con người¹¹. Do đó, Cơ quan Sáng chế châu Âu đã từ chối bảo hộ đăng ký sáng chế này. Tại một số nước như Nhật Bản hay Vương quốc Anh, robot AI cũng đã tạo ra những tác phẩm như tranh vẽ, bài hát, bài thơ¹². Như vậy, những sáng chế, tác phẩm do AI tạo ra có được bảo hộ hay không? Vấn đề này vẫn đang còn tồn tại nhiều quan điểm tranh cãi, có quan điểm cho rằng nên ghi nhận tác giả sáng chế là chính AI¹³ bên cạnh quan điểm truyền thống và được ghi nhận trong pháp luật của nhiều quốc gia cho rằng tác giả phải là con người.

Vấn đề AI có thể xâm phạm quyền sở hữu trí tuệ cũng được WIPO khuyến nghị như là một vấn đề pháp lý cần giải quyết. Pháp luật của đa số các quốc gia đều quy trách nhiệm pháp lý của hành vi xâm phạm do AI gây ra cho cá nhân, tổ chức xác định. Pháp luật

châu Âu quy định “hành vi sử dụng sản phẩm chịu trách nhiệm về những thiệt hại xảy ra”, như vậy chủ thể sử dụng AI sẽ phải chịu trách nhiệm cho những xâm phạm do AI gây ra¹⁴.

Ở Việt Nam, pháp luật về sở hữu trí tuệ dường như chưa điều chỉnh các vấn đề này. Chúng tôi cho rằng đây sẽ là một thách thức rất lớn, ảnh hưởng đến sự phát triển trong hoạt động nghiên cứu và ứng dụng AI tại Việt Nam trong thời gian tới.

Quyền về dữ liệu cá nhân, quyền riêng tư

Những tiện ích mà AI mang lại cũng đi kèm với các nguy cơ, khi các dữ liệu cá nhân bị thu thập trái phép, xâm phạm đến quyền riêng tư nhằm vào mục đích khai thác và trục lợi. Các lo ngại được đẩy lên khi xuất hiện cáo buộc Công ty DeepMind, đơn vị AI của Google, đã vi phạm luật bảo vệ dữ liệu của Vương quốc Anh và quy tắc bảo mật của bệnh nhân trong quá trình phát triển và thử nghiệm ứng dụng cho Cơ quan Dịch vụ y tế quốc gia (NHS)¹⁵. Trước thách thức này, nhiều quốc gia và tổ chức quốc tế đã có những hành động cụ thể để bảo vệ quyền riêng tư và dữ liệu cá nhân trong thời đại công nghệ số. Liên minh châu Âu (EU) đã ban hành Đạo luật bảo vệ dữ liệu (General Data Protection Regulation - GDPR) có hiệu lực từ ngày 25/5/2018. Đạo luật quy định rất rõ về dữ liệu cá nhân, bảo vệ dữ liệu cá nhân, hay quyền được lãng quên khi sử dụng thông tin

của người khác¹⁶. Trong khi đó, các quy định bảo vệ quyền riêng tư, dữ liệu cá nhân ở Việt Nam còn sơ khai. Một số quy định có thể được bắt gặp tại Điều 21, Hiến pháp 2013, Điều 31 Bộ luật Dân sự 2015 và trong các văn bản luật chuyên ngành khác. Tuy nhiên các quy định này chưa quy định rõ các cơ chế để bảo vệ cũng như ngăn chặn vấn đề vi phạm quyền riêng tư liên quan đến AI.

Trách nhiệm bồi thường thiệt hại liên quan đến AI

Với khả năng tích lũy kinh nghiệm và học hỏi cũng như khả năng hành động độc lập và đưa ra quyết định riêng lẻ, AI có thể sẽ là một đối tượng trực tiếp gây hại cho con người hoặc những đối tượng khác. AI có thể trở thành một phương tiện để một chủ thể nào đó dùng để gây hại, hoặc AI gây hại bằng hành động của mình. Có thể kể đến các trường hợp đối với các tác tử thông minh như robot hay xe tự hành gây tai nạn cho con người vì một lý do nào đó theo lập trình nằm ngoài dữ liệu.

Pháp luật các nước trên thế giới chưa quy định một cách rõ ràng về trách nhiệm bồi thường thiệt hại liên quan đến AI và do đó, các vấn đề bồi thường sẽ phải được giải quyết theo các quy định pháp luật hiện hành¹⁷. Nếu trong trường hợp AI tự mình gây ra những thiệt hại, thì vấn đề xác định chủ thể chịu trách nhiệm bồi thường lại là một vấn đề nan giải.

¹⁰<https://baodautu.vn/sang-che-cua-tri-tue-nhan-tao-ai-xin-dang-ky-so-huu-tri-tue-tai-chau-au-d104870.html>, truy cập ngày 16/5/2020.

¹¹<https://www.most.gov.vn/vn/tin-tuc/17709/mot-so-tac-dong-cua-cong-nghe-tri-tue-nhan-tao-toi-he-thong-bao-ho-sang-che.aspx>, truy cập ngày 16/5/2020.

¹²<https://vnexpress.net/nha-van-robot-nhat-sang-tac-truyen-du-thi-toan-quo-3376359.html> vn; <https://thanhvien.vn/van-hoa/nu-nghe-si-ro-bot-dau-tien-tren-the-gioi-trien-lam-tranh-1091284.html>, truy cập ngày 16/5/2020.

¹³https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2019/06/article_0002.html, truy cập ngày 16/5/2020.

¹⁴<https://www.most.gov.vn/vn/tin-tuc/17709/mot-so-tac-dong-cua-cong-nghe-tri-tue-nhan-tao-toi-he-thong-bao-ho-sang-che.aspx>, truy cập ngày 16/5/2020.

¹⁵<https://www.birmingham.ac.uk/research/quest/emerging-frontiers/AI-and-the-law.aspx>, truy cập ngày 17/5/2020.

¹⁶Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of The Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation).

¹⁷Paulius Cerka, Jurgita Grigiene, Gintare Sirbikyt (2015), “Liability for damages caused by artificial intelligence”, *Computer Law & Security Review*, 31, pp.376-389.

Phần lớn luật pháp quốc gia và quốc tế đều không công nhận AI là một chủ thể của pháp luật, điều đó có nghĩa là AI không thể chịu trách nhiệm cá nhân về những thiệt hại mà nó gây ra¹⁸. Đa số các quốc gia căn cứ vào pháp luật hiện hành để quy trách nhiệm về một chủ thể xác định. Pháp luật châu Âu quy định “hành vi sử dụng sản phẩm chịu trách nhiệm về những thiệt hại xảy ra”, như vậy chủ thể sử dụng AI sẽ phải chịu trách nhiệm cho những xâm phạm do AI gây ra¹⁹. Pháp luật châu Âu cũng có nhiều văn bản hiện hành quy định về những vấn đề liên quan đến trách nhiệm bồi thường khi AI hoặc thực thể mang AI gây thiệt hại như luật trách nhiệm sản phẩm theo Chỉ thị 85/374/EC, theo đó nhà sản xuất phải bồi thường thiệt hại do những sản phẩm AI gây ra²⁰; trách nhiệm nghiêm ngặt của nhà sản xuất, chủ sở hữu khi robot AI gây thiệt hại được quy định trong Quy tắc luật dân sự về robot (2015/2103 (INL))²⁰. Bên cạnh đó, các quy định về chế độ bảo hiểm trách nhiệm liên quan đến thiệt hại do sử dụng xe cơ giới (Chỉ thị 2009/103/EC) điều chỉnh khi xe tự lái gây tai nạn cũng đã được ban hành²¹.

Thêm vào đó, Điều 12 Công ước Liên hợp quốc về sử dụng thông tin điện tử trong hợp đồng quốc tế đã nêu rõ, một người (dù là thể nhân hay pháp nhân) thay mặt cho máy tính được lập trình cuối cùng phải

chịu trách nhiệm cho bất kỳ thông báo nào được tạo bởi máy²². Theo cách diễn giải này thì một chủ thể khi đang sử dụng AI như một công cụ, dù có lỗi hay không thì cũng phải bồi thường thiệt hại do AI gây ra.

Pháp luật Việt Nam hiện hành chưa có quy định về trách nhiệm bồi thường thiệt hại liên quan đến AI. Tuy nhiên pháp luật hiện hành có những quy định có thể điều chỉnh được vấn đề bồi thường thiệt hại liên quan đến AI như Luật Chất lượng sản phẩm hàng hóa 2007, sửa đổi bổ sung 2018, hay chế định bồi thường ngoài hợp đồng trong Bộ luật Dân sự 2015. Khi một sản phẩm mang AI vi phạm quy định về chất lượng thì nhà sản xuất có trách nhiệm phải bồi thường. Hay nếu xem xét những thực thể mang AI là tài sản (tài sản trí tuệ và tài sản là vật hữu hình) thì theo quy định tại Khoản 3 Điều 584 Bộ luật Dân sự chủ sở hữu, người chiếm hữu phải bồi thường thiệt hại. Tuy vậy, những quy định này chỉ có thể áp dụng được trong một vài trường hợp hoặc đối với những quan hệ đơn giản, ở những quan hệ phức tạp hơn thì rất khó điều chỉnh. Ví dụ, trong trường hợp AI bị lấy cắp, sau đó AI gây thiệt hại thì sẽ như thế nào, hay xác định trách nhiệm ra sao khi chủ sở hữu và nhà sản xuất cùng có lỗi khi AI gây thiệt hại. Tất cả những trường hợp trên đều chưa có quy định cụ thể để áp dụng giải quyết khi phát sinh quan hệ bồi thường thiệt hại liên quan đến AI.

Kết luận và khuyến nghị đối với hoạt động nghiên cứu lập pháp

Mặc dù AI bắt đầu được quan tâm tại Việt Nam chưa lâu nhưng với những tiềm lực sẵn có, chúng tôi tin rằng AI sẽ phát triển rất nhanh tại Việt Nam trong tương lai. Để

tận dụng được những lợi thế do AI mang lại cho sự phát triển của nền kinh tế thì việc dự báo những thách thức về xã hội và pháp lý cũng như đề ra những giải pháp giải quyết thách thức là điều tất yếu phải làm. Chúng tôi xin có một vài khuyến nghị như sau:

Thứ nhất, cần nghiên cứu và xác định rõ tư cách pháp lý, bản chất pháp lý của AI hướng đến việc xây dựng khung pháp lý điều chỉnh các mối quan hệ pháp luật liên quan đến AI như quan hệ về tài sản, quyền sở hữu, sở hữu trí tuệ, quan hệ lao động, bồi thường thiệt hại...

Thứ hai, về quyền sở hữu trí tuệ, cần xây dựng hành lang pháp lý vững chắc cho việc công nhận và bảo hộ đối với AI. Thêm vào đó, cần công nhận những sáng chế, tác phẩm do AI tạo ra, sửa đổi các quy định về xác định tác giả của các tác phẩm, sáng chế để tạo tiền đề cấp bản quyền và cấp bằng sáng chế.

Thứ ba, về quyền riêng tư và dữ liệu cá nhân, cần học hỏi kinh nghiệm pháp luật châu Âu để đưa ra những quy định cụ thể về dữ liệu cá nhân, xử lý dữ liệu, bảo vệ dữ liệu cá nhân và các quy định về quyền cá nhân liên quan đến dữ liệu trên không gian mạng.

Thứ tư, về trách nhiệm bồi thường thiệt hại liên quan đến AI, ngoài áp dụng những quy định hiện hành để giải quyết vấn đề bồi thường thiệt hại, các nhà lập pháp cần chuẩn bị những quy định về việc xác định chủ thể trách nhiệm bồi thường thiệt hại. Cụ thể là quy định về trách nhiệm bồi thường của nhà sản xuất, chủ sở hữu AI, người chiếm hữu hợp pháp hoặc trái phép hệ thống AI và thực thể mang AI trong mối quan hệ không liên đới và liên đới ✍

¹⁸Paulius Cerka, Jurgita Grigiene, Gintare Sirbikyt (2015), tldd.

¹⁹<https://www.most.gov.vn/vn/tin-tuc/17709/mot-so-tac-dong-cua-cong-nghe-tri-tue-nhan-tao-toi-he-thong-bao-ho-sang-che.aspx>, truy cập ngày 16/5/2020.

²⁰European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)).

²¹European Commission (2019), Liability for Artificial Intelligence and other emerging digital, Publications Office of the European Union, ISBN 978-92-76-12959-2.

²²Paulius Cerka, Jurgita Grigiene, Gintare Sirbikyt (2015), tldd.